

Srđan MILAŠINOVIĆ
Miroslav ŽIVKOVIĆ

NACIONALIZAM I NACIONALNI SUKOBI KAO SAVREMENA PRETNJA BEZBEDNOSTI

1. Uvod

Integracija i dezintegracija su dominantni procesi koji sudbinski obeležavaju razvoj ljudske civilizacije i budućnost na raskršću dva milenijuma. Dok integracija podrazumeva procese globalizacije i demokratizacije, dezintegracija se odnosi na urušavanje suverenih država, pojavu parohijalizma i tribalizma kao posledice narastajućeg nacionalizma, etničkih i međuetničkih sukoba.¹ Otuda se nacionalizam javlja kao "najmoćniji pokret u današnjem svetu, pokret koji prekoračuje granice mnogih društvenih sistema".²

Da je nacionalizam izraziti izazov i pretnja bezbednosti govore podaci da su se posle Drugog svetskog rata, u multietničkim državama često vodili građanski ratovi izazvani etničkom i rasnom mržnjom. Između 1945. i 1981. godine, konstatovano je 258 slučajeva etničkog ratovanja, a u 40% njih je došlo do veoma visokog stepena nasilja.³ U zemljama koje danas postoje, živi čak 5000 posebnih etničkih grupa, a u mnogim od ovih nedržavnih nacija postoje članovi spremni da iz političkih razloga upotrebe nasilje. Polovina zemalja u kojima su se vodili građanski ratovi u periodu 1990.-1995. godina, bile su one u kojima su etničke manjine činile 10-15% stanovništva.⁴ Kasnije je ta vrsta sukoba poprimila proporcije epidemije. Početkom 2002. godine u

¹ Nye, J.S.Jr., smatra da ovi procesi konvergiraju sa transnacionalizmom i nacionalizmom - dve konkurentske snage u svetu posle hladnog rata. *Understanding International Conflicts Affairs*, Longman, New York, 2002

² Gardels, N.: *Two Concepts of Nationalism*, New York Review of Books, 38/1991

³ Carment, D.: *The International Dimensions of Ethnic Conflict*, Journal of Peace Research, 1999, 30 p.141

⁴ Smith, D.: *The Norm of Sovereignty in the Age of Intervention*, paper presented at the International Peace Conference, "Will World Peace Be Achievable in the Twenty-First Century, Kyung Hee University, Seoul, October 11-13/1999

svetu je besnelo 35 građanskih ratova sa etničkom pozadinom, bilo usled nastojanja manjinskih etničkih grupa za uspostavljanje nezavisne države ili zato što je u "neuspešnim državama" politika nacionalne vlade doživela kolaps i proizvela sukob suparničkih etničkih milicija i paravojski. Procenjuje se da je oko 26.759.000 izbeglica pobešlo od 50 etnonacionalnih sukoba koji su se vodili 1993.-1994. a u svakom od njih je bilo u proseku 80.000 poginulih.⁵ Na ekstremizam u tim sukobima ukazuje činjenica da 90% svih ubijenih nisu borci, njih čine uglavnom nenaoružani civili, žene i deca.⁶

Opasnost od etničkih sukoba i nasilja i u XXI veku, ocenjuju Kegli i Vitkof, "nadvila se nad čitav svet. Čovečanstvo živi u strahu od terorista, agresije susedne države, pa čak i agresije sopstvene vlade koja je sklona diskriminaciji svojih građana zbog njihove nacionalnosti ili veroispovesti. Nacionalnu i međunarodnu bezbednost neće biti lako dostići ni u XXI veku. Milioni ljudi su žrtve agresije, a još više miliona njih bilo je primorano da ode u izbeglištvo."⁷

Početakom XXI veka, društvenu stvarnost obeležili su novi izazovi i pretnje značajno drugačiji nego u vreme hladnog rata.⁸ Kada je reč o sukobima kao savremenoj pretnji bezbednosti na prelazu dveju epoha, nacionalizam i nacionalni sukobi se spravom svrstavaju u red značajnih izazova i pretnji po ukupnu svetsku bezbednost.⁹ O ovim sukobima se najčešće govori tako da se objašnjavaju njihovi nosioci i uzroci, pri čemu se ne pravi razlika u karakteru tih sukoba. S druge strane, pojedini istraživači u opisivanju osnovnih karakteristika unutardržavnih sukoba polaze od drugačijih merila, tvrdeći da etnički, verski, ideološki i dr. sukobi unutar jedne države, "nisu međusobno isključivi i, u praksi se, u velikoj meri prepliću".¹⁰ No, u svakom slučaju, etnički sukobi predstavljaju najpoznatiju i najsporniju vrstu sukoba, iako ima mišljenja da je "pojam etničkih sukoba pogrešan naziv, delimično

⁵ Kegli, C.W., Wittkof, E.R.: *World Politics: Trend and Transformation*, Wadsworth, Thomson Learning, Inc. Ninth edition, 2002 p.616

⁶ Sivar, R.L.: *World Military and Social Expenditures*, Washington, D.C.: World Priorities 1999

⁷ Kegley, C. W. Jr., Raymond, G. A.: *Exorcising the Ghost of Westphalia: Building World Order in the New Millennium*, New Jersey: Prentice Hall, 2002 p.575

⁸ U pretnje bezbednosti XXI veka se svrstavaju: 1. terorizam (tradicionalni i globalni); 2. širenje oružja za masovno uništenje; 3. transnacionalni organizovani kriminal; i 4. nasilni sukobi: međudržavni i unutrašnji (etnički i verski sukobi – sukobi treće generacije, i sukobi četvrte generacije (sukobi između transnacionalnih aktera i država). Bajagić, M.: *Izazovi i pretnje u izmenjenom kontekstu bezbednosti* (doktorska disertacija), Beograd: Fakultet političkih nauka, 2006

⁹ Ulc, O.: *The Role of the Political Right in Post-Communist Czech-Slovakia*, 1993

¹⁰ Goldstein, J. S. *International Relations* (fifth edition), New York: Longman, 2003

zbog težine definisanja samog prideva "etnički", a delom jer se oni odigravaju u okviru država".¹¹

2. Osnovne karakteristike nacionalnih sukoba

Nacionalni sukobi su najznačajniji društveni sukobi u novijoj istoriji bilo da je reč o međudržavnim ili unutrašnjim konfliktima. Po svojoj razornoj snazi, prisutnom nasilju i posledicama oni predstavljaju najteže oblike konfrontacija između društvenih grupa. Njihova dinamika i ishod često kulminira u ratne konfrontacije, masovne ljudske žrtve i zločin počinjen u ime nacionalnih ciljeva i interesa. Nacionalni sukobi su u neposrednoj vezi sa nacionalizmom kao ideologijom, politikom i doktrinom koja ih priprema i opravdava.

Etnički, odnosno nacionalni sukobi mogu biti podstaknuti različitim faktorima i mogu imati različite uzroke – klasne, ideološke, političke. Ali, svakako treba praviti razliku između tih sukoba i nacionalnih sukoba u užem smislu reči. Ti sukobi se javljaju kao izraz borbe za nacionalnu slobodu i nacionalnu ravnopravnost, jer nacionalno ugnjetavanje predstavlja najnehumaniji oblik ugnjetavanja.¹² Razlog je što nacionalna osećanja nisu veštačka osećanja mada se njima uveliko može manipulirati. Zbog toga nacija, iako unutar sebe predstavlja izdiferenciranu i konfliktnu zajednicu (u kojoj se sukobljavaju klase, slojevi, konfesije i veroispovesti, vladajući i podvlašteni, moćni i nemoćni), predstavlja i zajednicu zasnovanu na svesti o nacionalnoj pripadnosti i nacionalnim ciljevima i zajedničkom životu.¹³ Međutim, treba pomenuti i to da se nacija i nacionalno pitanje i pored njihove istorijske i strukturno-društvene ukorenjenosti, takođe mogu proizvoditi kao jedna vrsta veoma važne "strategijsko-političke robe i monete u borbama za planetarnu dominaciju i preraspodelu svetske moći."¹⁴ Stoga su nacionalni sukobi daleko od svog iščeznuća, gledano u planetarnim razmerama i u razmerama pojedinačno uzetih višenacionalnih društava. "Nakon 1989. godine, za koju su neki pretpostavili da označava 'kraj istorije', došlo je do svojevrsnog 'ponovnog rađanja geografije', na

¹¹ Honing, J.W.: *New Conflicts: Risks and Challenges*. - In: H. Gartner, A. Hyde-Price, E. Reiter, (eds), *Europe's New Security Challenges*, London: Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2001 p. 101

¹² Smit, E.: *Nacionalni identitet*, Izdavačka kuća "XX Vek", Beograd, 1998

¹³ Korunić, P.: *Nacija i nacionalni identitet*, Revija za sociologiju, Vol XXXVI. 2005, No 1–2,

¹⁴ Vidojević, Z.: *Društveni sukobi od klasnih do ratnih*, Institut za novinarstvo, Beograd, 1993 st.164

osnovu koga se tvrdilo da su svetski odnosi mnogo više pod uticajem dubokih etničko-kulturnih razlika jasno podeljenih po regionima, nego pod uticajem snažnih političkih ili ideoloških faktora¹⁵.

Karakteristično i destruktivno u međunacionalnim sukobima je to što se kao cilj strana u sukobu ne postavlja, shodno tradicionalnim tumačenjima konflikata, primoravanje poražene strane na prihvatanje nepovoljnih uslova mira, već razaranje i uništavanje svih tekovina duhovne i materijalne kulture jedne etničke zajednice.¹⁶ Otuda tvrdnje, da su nacionalni sukobi (posebno oni koji su posredovani ekstremnim nacionalizmom, mržnjom i šovinizmom, a vrlo često i verskim fanatizmom), jedan od oblika klasičnih političkih konflikata neutemeljene. Ukoliko se nacionalni sukobi transformišu u međunacionalni rat nastupa retribalizacija politike, društvenog života, kulture i kolektivne svesti. To je trenutak kada umesto političke razboritosti i racionalnosti nastupa sila, organizovano nasilje i nastaje stihija mržnji i odmazda prema drugoj naciji i veri.

Uzroci i činioci nacionalnih sukoba su složeni, kontigentni i višedimenzionalni; oni se nalaze u klasnim, ali i istorijskim, političko-ideološkim, sistemsko-strukturnim, socijalno-psihološkim i kulturnim uslovima života. Značajno za nacionalne sukobe jeste da njihovo javljanje nije isključivo determinisano materijalnom razvijenošću jedne zajednice jer su ti konflikti prisutni i u postmodernim informatičkim društvima. Međutim, ukoliko se nacionalni sukobi javljaju u okolnostima materijalne oskudice dobrog dela društva, taj deo društva postaje prijemčiv na manipulaciju, nacionalizam i versku mržnju.¹⁷

Nacionalni sukobi imaju svoju idejnu, ideološku i političku pripremu koju stvara autoritarna vlast, populistički lideri, krug ekstremno desničarske inteligencije bliske vlasti i delovi sveštenstva. Širu društvenu podlogu nacionalnih sukoba čine teška ekonomska i društvena kriza, zaoštrene međuklasne i unutarklasne političke suprotnosti, masovna beda, društvena i državna dezintegracija. Doduše, takva podloga nije uvek dovoljna za

¹⁵ Bracewell, W., & Drace, F.: *South-Eastern Europe: History, Concepts, Boundaries*, Balkanologie, Paris, Vol. III, No. 2, 1999 p.48

¹⁶ Uništavanje istorijskih spomenika kulture, kulturnih, verskih i uopšte sakralnih objekata tokom trajanja međunacionalnih sukoba na prostorima SFRJ bilo je gotovo pravilo koje su primenjivale sve sukobljene etničke zajednice. I danas na Kosovu i Metohiji ekstremno nacionalističke albanske grupe sistematski uništavaju kulturne i verske spomenike srpskog naroda.

¹⁷ Rouquette, M.L.: *La psychologie politique*, Paris, 1997

nastanak međunacionalnih konflikata. Za njihov nastanak u jednom društvu potrebna je i određena socijalno-psihološka podloga. Zato nacionalni sukobi nastaju u velikoj meri iz stanja "kolektivnog duha jednog naroda koji je proizveden i obeležen porazom ili slomom tradicionalnih humanističkih vrednosti kao i gubitkom temeljnih orijentira vlastitog identiteta i morala. Iz takve duhovne klime se rađa autoritarna svest društvene većine, psihologija nihilizma i svedozvoljenosti gde sila zamenjuje pravo".¹⁸ Tada autoritarna svest postaje ne samo podloga, osnovno uporište i pratilac, već nužan činilac nacionalnih konflikata, nacionalizma i nacionalšovinizma. Takva duhovna i društvena klima posebno karakteriše "narode i 'neprevrele' nacije" balkanskog kulturno-političkog kruga, koji su u poslednjoj dekadi XX veka, isto kao i pola veka ranije, formirali svoje nacione kroz načela 'krvi i tla', etničko čišćenje.

Ideologija nacionalizma i nacionalni sukobi sa stanovišta jedne autoritarne vlasti javljaju se kao siguran mehanizam neutralizacije klasno-političkih konflikata. Tada se zapravo nacionalizam i nacionalšovinistička ideologija pojavljaju ne samo kao amortizeri klasnih konflikata, već i kao efikasan instrument formiranja manipulativne svesti u formi lažnopatriotskog mnjenja i očuvanja postojećih odnosa moći, tj. vlasti, bogatstva i privilegija. Na taj način se, posebno u nacionalno mešovitim društvima, stvara i fenomen tzv. izmeštenih konflikata.¹⁹

Ukoliko se uspe u "izmeštanju" klasno-političkih konflikata na versku, nacionalnu, odnosno nacionalističku ravan, onda se gube oni početni i glavni uzroci sukoba; pre svega suprotnost interesa političke birokratije i osiromašenih društvenih slojeva. Specifičnost ove vrste nacionalnih sukoba je njihova dugotrajnost, kao i moć regeneracije, čak i kada se izgube teški materijalni uslovi života većine društva. Oni i tada imaju funkciju "osvete" drugim narodima za prethodna stradanja, kao i za "sadašnji" težak položaj sopstvenog naroda.

Ta vrsta nacionalnih sukoba, koja proističe iz spoja socijalne bede i ideologije nacionalizma, nacionalšovinizma i populizma u jednom autoritarnom političkom poretku ne donosi istorijski ništa novo, a još manje produktivno. Naprotiv, takvo društveno stanje zakonomerno proizvodi dugotrajnu moralnu, političku i uopšte društvenu regresiju, koja se

¹⁸ Vidojević, Z.: *Kuda vodi globalizacija*, Beograd, 2006

¹⁹ Ovde je reč o sukobima koje je K. Dojč nazvao "pomerenim" (*displaced*) i gde se konflikt izražava u simboličkoj ili idiomatskoj formi a "slom političke kontrole nad njim znači rat". Deutsch, K.: *Social Mobilization and Political Development*, New York, 1970

transformiše u "vučje stanje rata svih protiv sviju", nacionalnu katastrofu, zločine i masovne ljudske žrtve. Završnica, a ujedno i kulminaciona tačka nacionalnih sukoba je međunacionalni rat unutar ili između etnički srodnih naroda i/ili njihovih država.

Etnički i nacionalni sporovi prerastaju u svoj najsuroviji oblik - rat, onda kada jedna ili obe strane u sukobu dobiju i širu, pre svega međunarodnu potporu, ili kada velike sile etničkoj manjini "daruju", državno-nacionalnu samostalnost i legitimitet. "Razlog za takav dar je uvek vojni, politički i ekonomski interes darodavca, jer samo suverena nacija može da se odrekne dela suvereniteta, u korist onog ko joj je dao, ili bolje rečeno darovao, taj status suverenosti."²⁰

Za nastanak nacionalnih sukoba neophodni su i dodatni, specifični uslovi. Oni se stvaraju u prvom redu ideologijom nacionalizma koja podstiče iracionalne i nagonske porive ne samo u individualnoj nego i kolektivnoj svesti.²¹ Takav društveni okvir karakteriše plansko proizvođenje najpre surevnjivosti i mržnje (kao esencije nacionalizma),²² latentnih, a potom i otvorenih antagonizama naspram drugih naroda i veroispovesti, odnosno drugih nacionalnosti u zajedničkoj državi. Na taj način ideologija nacionalizma, netrpeljivosti i mržnje, i njihovo pretvaranje u militantnu politiku sile i nasilja prema drugim etničkim zajednicama ili veroispovestima, u određenim istorijskim uslovima, predstavljaju glavni i neposredni uzrok nastanka nacionalnih sukoba.

Sa stanovišta analize nacionalnih sukoba značajno je i to što nacionalna svest, klasni, ekonomski, političkosistemi i ideološki uzroci nacionalnih sukoba u određenim društvenim i istorijskim okolnostima postaju uzroci drugog reda. Kao osnovni činioци nacionalnih konflikata tada se pojavljuju oni iracionalno psihološki, koji mogu imati različite oblike, sadržaj i intenzitet: opsednutost nacionalnom čistotom, jedinstvom nacije i veličinom države, "misija" političkih lidera, težnja za osvetom zbog ranijeg istorijskog stradanja, različiti stereotipi, predrasude i slično. Ta socijalno-psihološka dešavanja javljaju se i posebno su intenzivna u dugotrajnim periodima krize identiteta jednog društva, krize perspektive u pogledu

²⁰ Simeunović, D.: *Nova nacionalna država*, u: Osnovi političkih nauka, Beograd, 1994 st.97

²¹ From, E.: *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Beograd, 1987 st.112-127

²² "Mržnja je antropološka greška i pratilac fanatizma, nacionalizma, netolerancije, predrasuda i dis kriminacije." Božović, R.: *Fenomen mržnje*, Zbornik: Tamna strana ljudske prirode, Beograd, 1992

opstanka i razvoja društva, kao i u uslovima sloma društvenih vrednosti i objedinjujućih ideja.

U okolnostima izoštravanja i eskalacije nacionalnih sukoba, pogotovu kad prerastu u međunacionalni rat, učestvuju sve klase i svi slojevi jednog društva. Te okolnosti zakonito prati i fenomen nasilja visokog i ekstremnog intenziteta prema drugim etničkim grupama, čemu ide na ruku činjenica da se nasilništvo kao varvarsko svojstvo koje je utkano u genetski kod svake nacije, ne eliminiše stvaranjem nacionalne države. "Nasilje je zavisno od političkog interesa ili samo primireno, ili još više podstaknuto sa ciljem ugrožavanja i uništenja drugih nacija i uopšte stvarnih ili zamišljenih neprijatelja. Ovde dolazi do izražaja interpretativna funkcija nacionalističke ideologije u nastojanjima opravdanja ili veličanja takvog pristupa nasilju pa i genocidu kao dokazu moći, snage, pa čak i vitalnosti nacije".²³

Kraj XX veka, kao i njegov početak, potvrđuje opominjuće iskustvo da društvene krize transformišu nacionalne emocije u nacionalizam koji se vrlo lako preobražava u nacional-šovinizam, teror, genocid i rat. Međutim, reaktuelizacija "nacionalnog" nije samo fenomen zaostalih evropskih prostora na prelazu epoha, ona je moguća i u uslovima postmodernog društva.²⁴ O tome govori činjenica da, iako se na ekonomskom polju stvaraju snažne transnacionalne integracije, u kulturno-duhovnoj ravni se čuva i ističe etnička posebnost. Ta stanja društvene svesti, E.Smit danas prepoznaje u grozničavom etno-nacionalističkom "traganju za domovinom", praćenim "najintenzivnijim sukobima i terorom", situirajući ih sve u širi kontekst "globalnog pokreta etničke mobilizacije" ili reaktiviranja etnonacionalizama u planetarnim razmerama.²⁵

U kontekstu razmatranja nacionalnih sukoba kao nesumnjivo globalnog društvenog fenomena i pretnje bezbednosti u savremenom svetu, neophodno je pomenuti i to da je druga polovina XX veka, obeležena iluzijom da je nacionalno pitanje na Zapadu konačno rešeno razvojem parlamentarne demokratije, a na Istoku dijalektikom klasnog i nacionalnog.²⁶ Nasuprot ideološkim tvrdnjama i teleološkim predviđanjima, nacionalno pitanje i nacionalni sukobi nisu iščezli ni u razvijenim liberalno-demokratskim, ni u post- socijalističkim državama. I danas su vidljive posledice tih dogmi u zemljama u kojima je dominirao marksističko-lenjinistički

²³ Simeunović, D.: isto, st.103

²⁴ Offe, C.: *Varieties of Transition*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 1999

²⁵ Smit, E.: *Nacionalni identitet*, Izdavačka kuća "XX Vek", Beograd, 1998 st.195

²⁶ Pašić, N.: *Istorijski fijasko - godine raspada*, Fakultet političkih nauka Beograd, 1996

pristup klasnom i nacionalnom. Taj pristup doživeo je svoj demanti u društvenoj praksi, a o potvrdi te teze ne treba ići dalje od prostora na kojima živimo.

Neutemeljena je i tvrdnja da su nacionalni sukobi pred iščeznućem u društvima liberalne demokratije bez obzira na njihov višenacionalni sastav. O tome govore primeri Kvebeka, Škotske, Velsa, Belgije, Lige Severa u Italiji, u kojima nacionalno pitanje nije anahrona društvena pojava, već prvorzredni državno-politički i egzistencijalni problem, bez obzira na to što je "liberalna demokratija trijumfovala a rat nacija završen,"²⁷ kako smatra F.Fukujama. Zato autoriteti za pitanja nacionalnih odnosa smatraju da "sva zbivanja koja su izbila na videlo od početka devedesetih godina XX veka, od Kvebeka do Katalonije, jasno pokazuju da zapadne liberalne demokratije zapravo niti su rešile, niti prevazišle tenzije i konflikte koji proističu iz etničke različitosti"²⁸. Izgleda da početak XXI veka u punoj meri potvrđuje tezu Karla Fridriha da je "nacionalizam verovatno najmoćnija politička sila savremenog sveta."

3. Koreni, nosioci i socio-strukturne pretpostavke nacionalizma i nacionalnih sukoba u zemljama u tranziciji

Nacionalni sukobi se retko javljaju bez masovnog, intenzivnog i dugotrajnog nacionalizma. Otuda je značajno sagledati genezu nastanka i razvoja nacionalizma i nacionalističke svesti, njihove nosioce i ideologe kao i transformaciju nacionalizma u nacionalšovinizam. Posredstvom analize tih fenomena omogućiće se jednim delom razumevanje nacionalnih sukoba koji su u svim socijalističkim federacijama razrušili temelje zajedničkog života i uzrokovali raspad tih zajednica, a u nekima doveli do ratova civilizacijski neshvatljivih za vreme u kome se javljaju. Osim toga, nacionalizam i njegova ekstremna forma-nacionalšovinizam, nisu samo predmet teorijskih proučavanja i činilac raspada realsocijalističkih federacija, već u isto vreme predstavljaju i danas veoma moćno oružje u političkim i ideološkim borbama, jer kako ističe A.Gidens, "lokalni nacionalizmi su na kraju XX i početku XXI veka, ništa drugo do odgovor na globalne tendencije savremenog sveta."²⁹

²⁷ F. Fukujama u svom delu *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, 1998 insistira da je razvojem liberalne demokratije na Zapadu u potpunosti rešeno čak i prevaziđeno pitanje nacije i nacionalizma.

²⁸ Kymlicka, W.: *Može li se izvoziti liberalni pluralizam: Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002 st.29

²⁹ Giddens, A.: *Runaway World*, London 1999

Nacionalizam kao ideologija nastao je u Evropi početkom XIX veka. Kao pojam u teoriji se različito određuje, jer kako smatraju istraživači, "ne postoji teorija koja može objasniti sve raznolike oblike nacionalizma, ali zato neke teorije mogu više doprineti razumevanju tog fenomena."³⁰ Otuda se retko uočava prava društvena suština i priroda nacionalizma, jer se on ne javlja u čistom, ogoljenom obliku, već pod maskama kojima se pokušava prikriti njegova unutrašnja suština.³¹ Nacionalizam se prikrija "nacionalnim interesima", kulturom, etničkim i etičkim položajem pojedinih socijalnih grupa, potrebom njihove afirmacije i slobodnog izražavanja. U stvari, to je najčešće paravan iza kojeg je težnja za ostvarenjem monopolskog (ekonomskog i političkog) položaja u društvenim odnosima, dominacijom i vladanjem grupa i pojedinaca 'svojim narodom' pa i drugim narodima.

Po opštem uverenju, nacionalizam predstavlja izvorište iz koga često nastaju sukobi i ratovi ekstremnog intenziteta. "Većina oružanih sukoba danas se hrani nacionalističkim osećanjima koja podstiču ratnu groznicu praćenu otvorenim neprijateljstvima i prezirom prema neprijatelju; iz toga istorijski su emanirali sadističko nasilje i genocid".³²

Nacionalizam stoga označava: *prvo*, politiku i radikalnu ideologiju koja ističe naciju kao apstraktnu kategoriju a njene interese stavlja nasuprot interesima drugih nacija;³³ i *drugo*, doktrinu koja insistira na nacionalnoj isključivosti i odvajanju od drugih etničkih zajednica i grupa. U tom smislu nacionalizam je snažno sredstvo mobilizacije borbenog entuzijazma i gotovo uvek se javlja u tesnoj vezi sa "militarističkim duhom" i određenom socijal-darvinističkom filozofijom.

Treba uzeti u obzir još jednu dublju osnovu istorijske uslovljenosti nacionalizma. Reč je da nacionalizam čini i strukturni deo istorijskog zakašnjenja u razvoju pojedinih naroda.³⁴ Istovremeno nacionalizam je proizvod i loših strategija koje su težile i teže da nacionalnu emancipaciju realizuju bez opštekulturne i političke demokratizacije zasnovane na principima liberalizma i građanskih tekovina, kao imperativa koje je sa sobom nosila moder-

³⁰ McCrone, D.: *The Sociology of Nationalism*, Routledge, London, 1998 p.4

³¹ Brubaker smatra da se "mitovi i pogrešne koncepcije nigde tako ne ispoljavaju kao u literaturi o nacionalizmu". Brubaker, R.: *Myths and Misconceptions in the Study of Nationalism*, in: John Hall (Ed.), *The State of the Nation. Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge, UK, 1998 p. 282

³² Kegli, C.W., Wittkof, E.R.: isto, p.590

³³ McCrone, D.: isto, p.182

³⁴ Ulc, O.: isto,

nizacija.³⁵ U tom smislu nacionalizam se javlja i kao proizvod svesno stvarane grandomanije nacionalne politike udružene sa idejom ugroženosti od neprijateljskog okruženja. Tada i vođa i masa polaze od ubeđenja o zaveri protiv njihovog naroda, pokazuju strah prema složenosti sveta i odbacuju predstavničku demokratiju. Masa u tim uslovima traži "jakog" čoveka vlasti koji bi obezbedio poštovanje "reda i poretka". To je zapravo kulturna matrica svakog nacionalizma.

Nacionalizam se, dakle, iskazuje kao višeznačan i složen fenomen. Kako tvrdi P.Lendvaj, "nacionalizam može biti faktor stabilnosti, ali i faktor revolucije, i sterilan i kreativan, i reakcionaran ali i progresivan."³⁶ U svakom slučaju, nacionalizam je nužna istorijska pojava u procesu sazrevanja, odnosno dovršenja nacije i nacionalnih država, ali on je istovremeno i proizvod regresivnih procesa u klasno-političkom, ekonomskom i duhovnom životu čitavih društava.

Posebno ekstremna forma nacionalizma javlja se u Evropi nakon pada Berlinskog zida, sloma realsocijalizma i njegove modifikovane varijante samoupravnog socijalizma.³⁷ Tada se Istočna Evropa ponovo suočila sa istim nerešenim istorijskim problemima koji su postojali i početkom XX veka, u prvom redu sa nedovršenim formiranjem nacije. Tu se potvrdila teza da nacionalno sazrevanje nije pogodno u federalnim ili konfederalnim okvirima, a da sukobi radi osamostaljivanja i stvaranja sopstvene nacionalne države prerastaju u konflikte između novoosnovanih država radi sticanja i zaštite državnih teritorija i pretpostavljenih istorijskih granica. Nacionalizam se ovde javlja kao tehnologija vladanja birokratizovanih partijskih i državnih elita i kvazielita, koje su u slabosti sistema i nacionalističkoj ideologiji pronašle mogućnost profitabilnosti, odnosno, očuvanja vlasti, privilegija i naglo stečenog bogatstva. Zbog toga se nacionalizam ovde iskazivao mnogo pre kao imperativan zahtev desničarski usmerenih elita za uspostavljanje nacionalne države kao lične imperije, često karikaturalne teritorijalnosti i

³⁵ Sartori, Đ.: *Demokratija šta je to*, CID, Podgorica, 2001

³⁶ Lendvaj, P.: *Istočna Evropa: liberalizam ili nacionalizam*, Treći program, br.88-89, 1991 st.409

³⁷ U pokušaju objašnjenja ovog tipa nacionalizma javile su se brojne teorije. Jednu od najčešćih objašnjenja McCrone naziva "teorijom dubokog zamrzavanja" prema kojoj su totalitarni komunistički režimi držali pod kontrolom duboko ukorenjene istorijske etničke podele. Kada se komunizam otopio, ponovo se pojavilo tradicionalno suparništvo među etničkim skupinama. Druga teorija glasi da su političari jednostavno podsticali nacionalizam kako bi osigurali potporu glasača. McCrone, D.: isto, p.182

isto takavog suvereniteta, nego kao snaga duhovnog i stvaralačkog razvoja, kako ga tumači E.Gelner.³⁸

Nosioci nacionalizma - Nosioci nacionalizma u uslovima oštih i totalnih nacionalnih sukoba mogu biti sve klase i svi slojevi u jednom društvu. Međutim, postoji značajna razlika u udelu pojedinih društvenih grupa u proizvodnji nacionalizma kao svesti, političke strategije i prakse. Vezano za to pitanje, u socijalističkim zemljama, uprkos realnosti sve do 1989. godine vladale su dve ideološke dogme koje nisu imale nikakvu ni naučnu ni empirijsku podlogu.³⁹

Prva se temeljila na ideološkom i teleološkom stavu da je radnička klasa po svom unutrašnjem biću internacionalno opredeljena. Na taj način stvarao se privid harmonizacije nacionalnih odnosa i gotovo potpunog odsustva nacionalizma i nacionalnih antagonizama, što se kasnije iskazalo kao jedna od najvećih manjkavosti etnički složenih socijalističkih sistema. Druga dogma polazila je iz ideološkog stava i stereotipa po kome su glavni socijalni nosioci nacionalizma ostaci buržoaske klase, srednji ('malograđanski') slojevi i seljaštvo koje se odupiralo masovnoj kolektivizaciji.

Tim dogmama i stereotipima, kao i uopšte, ideološkim uobličavanjem stvarnosti i nasilnom harmonizacijom svih društvenih pa i nacionalnih odnosa, politička birokratija (i iz nje izrasla nacionalna oligarhija) prikrivala je vlastitu ključnu ulogu u stvaranju nacionalizma, pre svega onog sistemskog. Zaoštavanjem i eskalacijom krize socijalizma krajem osamdesetih godina XX veka, ispostavilo se da su nacionalistički usmereni politički funkcioneri, koji su se nalazili u komunističkim partijama bili u suštini mnogo agresivniji u svom nacionalizmu, nego što je to tokom XIX veka bila nacionalna buržoazija. Iz tog ugla posmatran, fenomen funkcionerskog konvertitstva,⁴⁰ od komunističkog ka nacionalističkom, ponegde i nacional šovinističkom sasvim je razumljiv. Taj fenomen proisticao je iz logike samog sistema u kome su decenijama stvarani uslovi da protivnici nacionalizma i metamorfoze političkog sistema, postanu funkcioneri nacionalizma. Zbog toga analitičari ukazuju da nacionalizam (i

³⁸ Gelner, E.: *Nacije i nacionalizam*, Matica Srpska, Novi Sad, 1997

³⁹ Istraživanja sprovedena u Jugoslaviji (1967-1990), ukazuju da etnička distanca kao generalizovana ili psihološka odbojnost u odnosu prema drugim etničkim grupama je bila stabilna i kretala se oko 13%. Međuetnički stereotipi čak i kada su bili izraženi većinom su bili pozitivno strukturirani, osim u slučaju Albanaca koji su predstavljani za negativnom svetlu. Pantić, D.: *Promene u etničkim stereotipima Srba*, Sociologija, Vol.XXXVIII, no.4 Beograd, 1996

⁴⁰ Sekelj, L.: *Three Patterns of elites Transformation in Eastern Europe*, www.spn.com

međuetnička mržnja) na prostorima nekih postsocijalističkih društava, pre svega onih balkanskih, nije autentična pojava (u smislu obeležja nekog ili nečijeg nacionalnog karaktera), već je "izazvan, instrumentalan i reaktivan".⁴¹ On je prvobitno indukovao 'odozgo', od strane nacionalno političkih i intelektualnih elita, u cilju osvajanja ili opstanka na vlasti.⁴² Dakle, nacionalizam je staroj, preobraćenoj komunističkoj nomenklaturi poslužio prvenstveno da obezbedi novi nacionalni legitimitet u promenjenim (spoljnim) geopolitičkim i beznadežnim (unutrašnjim) ekonomskim okolnostima.

Time se demantuje ranije vladajući stereotip da su u socijalističkim društvima srednji slojevi i seljaštvo bili glavni nosioci nacionalizma. Ispostavilo se zapravo da su za nacionalizam najviše zainteresovani nosioci glavnih političkih položaja u vlasti.

Osim državno-partijske birokratije, bitan subjekt nacionalizma u smislu njegovog idejnog "osveščivanja" kroz stvaranje stereotipa i predrasuda, jeste i jedan deo desničarski nastrojene kulturne elite i inteligencije bliske vladajućim strukturama. Te nove elite u svim postsocijalističkim zemljama nastajale su najvećim delom iz redova bivše marksističke inteligencije. One su proizvodile tzv. salonski ili intelektualni nacionalizam, koji je činio srž političke strategije i programa nacionalne birokratije i njene nacionalističke oligarhije⁴³. Pritom, taj desničarski intelektualni sloj i njihov nacionalizam bio je vrlo udaljen od "desnog gramšijanizma" koji je propagirao kulturnu hegemoniju; u njihovom "kulturnom" nacionalizmu dominirala je apologija nasilju u odbrani "ugroženog nacionalnog bića." Kada je reč o balkanskom kulturnom krugu, deo nacionalne inteligencije, posebno one bliske vlasti, nastojao je da u svom intelektualnom i umetničkom radu dokazuje stradanje 'svoga' od 'drugog' naroda. Na taj način je podsticano pamćenje na pogrome i zločine počinjeni tokom prethodnih vekova, posebno tokom Drugog svetskog rata. Osim toga, ovaj društveni sloj je u republikama SFRJ permanentno podsticao svest o zajedničkoj državi kao "grobnici i tamnici naroda" stvarajući time sve neophodne pretpostavke za bujanje nacionalizma.

Kao posredni subjekti nacionalizma, posebno onog koji se stvarao na balkanskim prostorima počev od devedesetih godina XX veka, su i teokratske

⁴¹ Golubović, Z. i dr: *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*, Beograd, 1995 st.48

⁴² Lendvaj, P.: isto,

⁴³ Vidojević, Z.: *Sukobi kao sudbina*, Teme, Niš, 1998 st.17

elite. Nastojeći da budu "pastiri" nacionalnih interesa i koristeći revitalizaciju religijske simbolike koju su decenijama potiskivli vlast i komunistička partija, crkvene elite i delovi klera pristajali su, ili se barem nisu aktivno suprotstavljali nacionalističkoj ideologiji vlasti.⁴⁴ Crkva je u svim narodima druge Jugoslavije interpretirala istoriju na način koji podstiče nacionalistička osećanja za istorijska i skorašnja stradanja 'svoga' naroda. Samim tim, verske elite nesumnjivo nose deo odgovornosti za narastanje nacionalizma tokom osamdesetih i početkom devedesetih godina XX veka u svim bivšim jugoslovenskim republikama.

4. Šovinizam kao ekstremni nacionalizam: Balkanska paradigma

Nacionalšovinizam je nasiljem i mržnjom posredovana iracionalna i ekstremna forma nacionalne isključivosti. Idejnu osnovu šovinizma čine rasističke koncepcije o "višim" i "nižim" rasama i superiornosti jednih naroda nad drugim, ili pretendovanje da jedna nacija ima višu istorijsku misiju, veće zasluge i prava od drugih.⁴⁵ Podloga i koren nacionalšovinizma je u autoritarno-totalitarnom političkom poretku u kom vlast posredstvom propagande seje mržnju stvarajući na taj način masovne predrasude, stereotipe i ubeđenja.⁴⁶ Ali, fenomen nacionalšovinizma proizvodi i antimodernizacijska, tribalistička i nedemokratska socijalna struktura jednog društva koja je sklona idolatriji sopstvenih tradicija i simbola. Završnica nacionalšovinističke ideologije i politike jeste u masovnom teroru i međunacionalnom ratu.

Kao i nacionalizam i njegova ekstremno-militantna forma nacionalšovinizam je moguć u društvima različitog nivoa ekonomske razvijenosti. Veza između nivoa razvoja jednog društva, na jednoj, i nacionalšovinizma, na drugoj strani, nikad nije neposredna.⁴⁷

⁴⁴ Kuburić, Z.: *Međusobni odnosi verskih zajednica u bivšim republikama Jugoslavije*, Okruglisto: Nauka – Religija – Društvo, Ministarstvo vera Vlade Republike Srbije i SPC, Beograd, 2002

⁴⁵ Werbner, P., Modood, T.: "*Difference*", *Cultural Racism and Anti-Racism*, Debating Cultural Hybridity: Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism, ur. London, Zed Books, 1997

⁴⁶ Arent, H.: *Izvori totalitarizma*, II. Poglavlje VI

⁴⁷ Dubil, H., izučavajući fenomen nacionalšovinizma zaključuje "da on nastaje iz straha od budućnosti, strepnje od nepoznatog, zabrinutosti zbog gubitka identiteta, bojazni od onog drugog, nostalgije za nekadašnjom veličinom gde 'mali čovek' traži rasterećenje u pripadničtvu masi i sledbeničtvu vođi, a vođa se odnosi prema njemu po načelima 'obrnute psihoanalize', pojačava sve njegove frustracije da bi ga sprečio da stekne ličnu nezavisnost." Dubil, H.: *Bauk populizma*, Treći program, st.395

Ona je uslovljena velikim brojem kulturnih činilaca, tradicijom, dominantnim vrednostima, ali i preovlađujućim karakternim svojstvima jednog naroda i ljudske prirode svakog pojedinca. U stabilnom društvu, kada se dati sistem društvenih odnosa ne dovodi u pitanje a sukobi se razrešavaju demokratskim putem, nacionalizam i šovinizam je sporadičan fenomen.⁴⁸

Nacionalšovinizam se najčešće stvara u društvenom okviru u kome dominira duboka socijalna kriza, autoritarna ili totalitarna vlast i ideologija, tradicionalizam i militarizam. U takvom društvu su ili potpuno odsutne ili su tek u začetku klice građanskog društva, moderne proizvodne snage i civilizacijske funkcije kapitala i tržišta.

U društvima, u kojim masa nije u potpunosti usvojila sve elemente moderne demokratske svesti, stvaraju se sve pretpostavke za pojavu figura nacionalšovinističkih vođa koji nasilje uzdižu na nivo principa.⁴⁹ Tada za mase, navikle na status podanika odlučujuće pitanje postaje šta misle i kako postupaju harizmatске vođe i za koje "manija veličine postaje unutrašnji poriv političkog ponašanja."⁵⁰ S druge strane, vođe, u odsustvu svake javne kontrole ili kritike, posebno ukoliko kontrolišu sredstva masovnih medija, podstiču ideju etnički "čiste" države čime se stvara militantno nacionalistički delirijum.⁵¹ Smatrajući da slede "proviđenje ili misiju", harizmatске nacional-šovinističke vođe se zakonito transformišu u ratne vođe. Njihova ideja etnički "čiste" države postaje osnovno načelo društvenog i političkog života bez obzira na masovno izginuće i pogrome svoga i drugog naroda.

Prostore Balkana, posebno države-nacije nastale na razvalinama druge Jugoslavije, kao i neke bivše realsocijalističke zemlje u jugoistočnoj Evropi, gotovo čitavu deceniju (1990/2000), karakterisala je društvena struktura u kojoj nije postojao moderni preduzetnički sloj niti građansko društvo kao brana nacionalizmu, nacionalšovinizmu, političkom ekstremizmu i autoritarnosti.⁵² Dominantna i prepoznatljiva obeležja socijalne strukture

⁴⁸ Njega zastupaju uglavnom neprilagođeni pojedinci s margine društva te se povremene manifestacije nacionalizma smatraju patološkom pojavom bez većeg značaja.

⁴⁹ Aron, R.: *Demokratija i totalitarizam*, Sremski Karlovci, 1997 st.281

⁵⁰ Rouquette, M.L.: *La psychologie politique*, Paris, 1997

⁵¹ Vidojević, Z.: *Kuda vodi globalizacija*, Filip Višnjić, Beograd, 2006

⁵² Higley, J. & Lengyel, G.: *Elite Configurations after State Socialism*, in *Elite after State Socialism: Theories and Analysis*, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2000

tih društava bila su: a) egzistencijalna nesigurnost nastala usled sloma paternalističke redistributivne države; b) dezorjentisanost usled krize identiteta; i c) anomija društva kao celine. Istovremeno u tom periodu klasu političke birokratije nije zamenila neka demokratski orijentisana politička snaga. U gotovo svim balkanskim zemljama kao i onima koje naginju tom kulturnom krugu, politička birokratija je samo izmenila svoj ideološki predznak: od socijalističkog ka nacionalističkom, a u nekim i nacionalšovinističkom. Zato analiza nastanka postsocijalističkog nacionalšovinizma u zemljama Zapadnog balkana mora poći prevashodno od same socijalne strukture tih društava, jer su unutar nje sadržane istorijske, kulturne i duhovne pretpostavke svakog nacionalšovinizma, autoritarnosti i totalitarizma. Naravno, nije moguće dati egzaktnu i potpunu empirijsku sliku socijalne strukture postsocijalističkih društava, posebno onih balkanskih, ali se mogu istaći ona svojstva te strukture koja čine skup uslova za nastanak i reprodukciju nacionalšovinizma.

Kao značajne grupacije socijalne strukture postsocijalističkih zemalja, pre svega onih balkanskog kulturno-političkog kruga, u kojima je ideologija nacionalizma i nacionalšovinizma devedesetih godina minulog veka, nalazila oslonce bile su: lumpenburžoazija; radnička klasa; srednji slojevi; subproleterijat i ratni profiteri. Iz te socijalne strukture iznikli su međuetnički, a delom i međuverški sukobi i zločini.⁵³

Lumpenburžoazija se otpočinjanjem procesa tranzicije u većini balkanskih postsocijalističkih država i šire pojavila kao nov sloj u društvenoj strukturi. To je bio zapravo parakapitalistički sloj kriminalizovanih ultra-bogataša, koji je nastajao na pljačkaškoj privatizaciji nacionalnog bogatstva, "poslovnim" mahinacijama strateški važnim sirovinama i robom, sivoj, crnoj i svakoj drugoj, kriminalom i pljačkom posredovanoj ekonomiji. Ovaj segment društvene strukture po svojim pretenzijama, agresivnosti i vrednosno-ideološkim orijentacijama jedan je od glavnih nosilaca nacionalšovinizma, jer nacionalšovinizam je prirodni sastojak samog njenog bića. Taj društveni sloj je daleko od svake kapitalističke klase u modernom smislu što je omogućilo stvaranje jake spona između segmenata nacionalistički orijentisane vlasti i znatnog broja pripadnika te socijalne grupacije. Osnovno i prepoznatljivo obeležje te veze bio je 'patriotizam' velikih bogataša iza kojeg se nalazilo profiterstvo i organizovani kriminal.

⁵³ U međuetničkim sukobima u bivšoj Jugoslaviji do 1998 godine, život je izgubilo 150 000 ljudi, ranjeno najmanje 200000 dok je 3,5 miliona napustilo svoje domove. Prema: Stojić-Karanović E.: *Susedne zemlje i raspad SFRI*, Zbornik Postbipolarni svet i Jugoslavija, IMPP Beograd, 2000 st.110

Radnička klasa osiromašena slomom paternalističke socijalističke države bila je pogodan oslonac nacionalizmu i nacionalšovinizmu. Nedovoljno obrazovana, socijalno ugrožena, vezana za zaostalu tehnologiju, neracionalnu organizaciju rada i državno/društvenu svojinu, ta socijalna grupacija bila je podložna svim vrstama nacionalističke manipulacije i socijalne demagogije, posebno ideologije okrivljavanja drugih naroda i verispovesti za svoj težak položaj. Pritom, ova društvena grupacija svoju socijalnu sigurnost (u smislu sigurnosti radnog mesta, zarade bez rada kroz inflatorni novac i sl.), je nalazila u ideologiji paternalistički 'jake' nacionalne države i vođi nacije.⁵⁴ Podrška radništva nacionalizmu i nacionalšovinizmu bila je utoliko veća ukoliko se socijalna beda više širila i zaoštravala.⁵⁵

Srednji slojevi kojima pripadaju stručnjaci i niži rukovodioci u privredi i van nje, nikada nisu bili glavni subjekti nacionalizma i nacionalšovinizma, ali po svom socijalnom položaju ta grupacija mnogo više naginje paternalističkoj nacionalnoj državi i širenju njenih redistributivnih funkcija, nego "minimalnoj" državi i modernoj tržišnoj privredi. Privatno-vlasnički sloj kao podgrupa srednjih slojeva, usled tradicionalne nesigurnosti svog trajnijeg položaja i statusa, uvek je težio "čvrstoj ruci vlasti" koja garantuje sigurnost svojine i poslovanja. Stoga se objašnjenje vezanosti srednjih slojeva i radništva za nacionalizam, 'jaku' nacionalnu državu i njene redistributivne funkcije, delom može naći u činjenici što se slomom realsocijalizma nacionalna država pojavljuje kao važan element izgubljene socijalne sigurnosti.

Subproleterijat kao značajna i stalno narastajuća socijalna kategorija usled nezaposlenosti i besperspektivnosti takođe je podložna ideološkim manipulacijama od strane autoritarnih vlasti i harizmatičkih vođa. Dominantan deo te socijalne kategorije čine mladi, nezaposleni, deklasirani, proleterizovani, socijalno ugroženi i politički nemoćni. U njenoj strukturi, s obzirom na heterogenost (klasnu, slojnu, profesionalnu, obrazovnu), često se izdvaja jedan deo koji čini "rezervnu armiju" stranki "reda i nacionalnog spasa", populizma i nacionalšovinizma.⁵⁶ Ta grupacija ideološki i

⁵⁴ Vidojević, Z.: *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1997

⁵⁵ Zygmunt, B., iznosi da "u celoj regiji 1988. godine 4% stanovništva imalo je prihode ispod praga siromaštva, dok deset godina poslije u apsolutnom siromaštvu živi 25% stanovnika." Zygmunt, B.: *Globalization*, Cambridge, Polity Press 1998

⁵⁶ Veliki broj autora ovaj društveni sloj smatra glavnim osloncem i snagom svih populističkih pokreta počev od 1989. u svim državama nastalim na tlu SFRJ. Ideologija nacionalizma donosi veliko tumbanje u verovanjima ovog sloja. Kao što ideologija mobilise ljude da se okuplja-

manipulativno homogenizovana čini ljudski potencijal iz kojeg se regrutuju buduće privatne ili kvazi-državne naoružane para-vojske, milicije i odredi.

Ratni profiteri su jedna od najznačajnijih socijalnih kategorija i oslonaca nacionalšovinizmu, ali ne sa stanovišta ideologije već koristi, tj. bogaćenja, jer njihova ideologija je novac bez obzira na poreklo. Njihova zainteresovanost za politiku trajnog nacionalšovinizma i sve širih oružanih konflikata proističe iz činjenice što su oni najveći korisnici ratne ekonomije i ratnog profiterstva, od trgovine osnovnim namirnicama do proliferacije strateški važnih roba i oružja. Osim toga, ratna ekonomija kao svoj nužni deo ima pljačku kao motiv ratovanja. Time se stvara jedna paralelna organizacija u odnosu na državu, i na određenim tačkama nekontrolisane i tajne moći se meša s njome i služi interesima ratnih profitera, čiji su pripadnici veoma različitog porekla i statusa.

Iz takve socijalne strukture i njenih svojstava nastaje dominacija "kulture nasilja" i glorifikacija nasilja. Nasilje u ime "opštih ciljeva", pre svega stvaranja samostalne nacionalne države, širi se u političku psihologiju svih društvenih klasa i slojeva, kao i u retoriku i političke programe vodećih političkih partija i pokreta. Fascinacija nasiljem u ime nacionalnih istorijskih ciljeva ili nacionalne 'čistote', obuzima i jedan krug desničarske inteligencije koja ga glorifikuje i čini apologiju ali i katarzu zločinima učinjenim u ime nacije. Zločini učinjeni drugim narodima ili veroispovestima tada dobijaju oreol herojstva i patriotizma. Tu se "nacionalizam u svojoj euforičnosti, surovosti i militantnosti, pretače u šovinizam. To osećanje više se ne može prepoznati kod onih 'drugih' i 'drugde', nego kod svih i svugde."⁵⁷

Upravo tu se mogu naći koreni i oslonci jednog značajnog socijalno-psihološkog fenomena stvaranja autoritarnog harizmatiskog vođe i 'oca' nacije. Uporedo sa rastom krize i društvenog propadanja raste predpolitički mentalitet i idolopoklonstvo prema vođama nacije koji vremenom u kolektivnoj svesti dobijaju i transcendentna (božanska) obeležja.

ju, tako i samo okupljanje pojačava i širi istu ideologiju. Na mitinzima 'buđenja naroda' nestaje gotovo svaka zadržka nacionalizma, šovinizma, raspaljenih strasti i žestokih reči. prema: Popov, N.: *Srpski populizam*, Beograd, 1994

⁵⁷ Božović, R.: isto, st.13

Namera ovog rada je da se ukaže na buduće i moguće izazove, pretnje i opasnosti, jer nacionalizam i nacionalšovinizam predstavljaju kulminaciju jednog dugog procesa od XIX veka do danas. Iz opšteg ugla gledano, ta politika, očito, ni danas nije u potpunosti iščezla, barem kada je reč o Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi. Oni koji su je preživeli u poslednjem bosansko-hercegovačkom i kosovsko-metohijskom ratu svega se sećaju i nemaju pravo da se još jednom prevare i da smatraju bezazlenim ono što može završiti terorom, zločinima i etnocidom. To posebno ukoliko se, danas, uzme u obzir oštro polarizovana socijalna struktura (na ultra-bogate, siromašne i pauperizovane),⁵⁸ nedovoljno izgrađene institucije građanskog društva i kontrole vlasti.

I premda se stalno nadamo da učimo iz istorije, ujedno osećamo strah da iz nje ne možemo ništa naučiti; i da bismo u novim uslovima mogli ponoviti istu grešku. Stoga se mora učiti i iz zabluda, a u njih spada i ona da se gleda i čeka, iako bi se možda nešto dalo učiniti. Otuda i nas koji se bavimo naučnim radom stalno muči isto pitanje: kako da se oblikuje zajednički život više nacija, a da se izbegnu opasnosti sukoba i građanskog rata. Za to, čini se, nema drugog rešenja do: stalno se razračunavati s prošlošću i učiti iz nje. Valjda smo i do sada nešto naučili: uvek je bolja sumnja u moguće zlo nacionalizma nego bezazleno poverenje u harmoničan svet.

⁵⁸ U zemljama Zapadnog Balkana između 20% i 30 % stanovništva živi u apsolutnom siromaštvu – manje od 2 USA\$ dnevno; od 10% do 30% stanovništva je nezaposleno; DBP u većini njih još uvek je ispod onog iz 1989 godine. Izvor: *World Fact-CIA* www.worldfact.cia.com/ 18.3.2006

LITERATURA:

- **Aron, R.:** *Demokratija i totalitarizam*, Sremski Karlovci, 1997
- **Bracewell, W., & Drace, F.:** *South-Eastern Europe: History, Concepts, Boundaries*, Balkanologie, Paris, Vol. III, No. 2, 1999
- **Brubaker, R.:** *Myths and Misconceptions in the Study of Nationalism*, in: John Hall (Ed.), *The State of the Nation. Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*, Cambridge, UK, 1998
- **Bajagić, M.:** *Izazovi i pretnje u izmenjenom kontekstu bezbednosti* (doktorska disertacija), Beograd: FPN, 2006
- **Carment, D.:** *The International Dimensions of Ethnic Conflict*, *Jurnal of Peace Research*, 30 (maj) 1999
- **Canetti, E.:** *Masa i moć*, Zagreb, 1984
- **Deutsch, K.:** *Social Mobilization and Political Development*, New York, 1970
- **Dubil, H.:** *Bauk populizma*, Treći program, 1999
- **Gardels, N.:** *Two Concepts of Nationalism*, *New York Review of Books*, 38/1991
- **Goldstein, J. S.:** *International Relations* (fifth edition), New York: Longman, 2003
- **Giddens, A.:** *Runaway World*, London 1999
- **Gelner, E.:** *Nacije i nacionalizam*, Matica Srpska, Novi Sad, 1997
- **Hobsbaum, E.:** *Nacije i nacionalizam od 1780*, Filip Višnjić, Beograd, 1996
- **Honing, J.W.:** *New Conflicts: Risks and Challenges*. - In: *Europe's New Security Challenges*, London: Lynne Reinner Publishers, Boulder, 2001
- **Higley, J.&Lengyel, G.:** *Elite Configurations after State Socialism*, in *Elite after State Socialism: Theories and Analysis*, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2000
- **Kegli, C.W., Wittkof, E.R.:** *World Politics: Trend and Transformation*, Wadsworth, Thomson Learning, Inc. Ninth edition, 2002
- **Kegley, C. W., Raymond, G. A.:** *Exorcising the Ghost of Westphalia: Building World Order in the New Millennium*, New Jersey: Prentice Hall, 2002
- **Kymlicka, W.:** *Može li se izvoziti liberalni pluralizam: Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi*, Beograd, 2002
- **Korunić, P.:** *Nacija i nacionalni identitet*, *Revija za sociologiju*, Vol XXXVI. 2005, No 1–2,

- **Lendvaj, P.:** *Istočna Evropa: liberalizam ili nacionalizam*, Treći program, br.88-89, 1991
- **McCrone, D.:** *The Sociology of Nationalism*, Routledge, London, 1998
- **Nye, J.S.Jr.:** *Understanding International Conflicts Affairs*, Longman, New York, 2002
- **Offe, C.:** *Varieties of Transition*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 1999
- **Pašić, N.:** *Istorijski fijasko - godine raspada*, Fakultet političkih nauka Beograd, 1996
- **Pantić, D.:** *Promene u etničkim stereotipima Srba*, Sociologija, Vol.XXXVIII, no.4 Beograd, 1996
- **Poper, K.:** *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Tom II. BIGZ, Beograd, 1993
- **Popov, N.:** *Srpski populizam*, Beograd, 1994
- **Rouquette, M.L.:** *La psychologie politique*, Paris. 1997
- **Sartori, Đ.:** *Demokratija šta je to*, CID, Podgorica, 2001
- **Sivard, R.L.:** *World Military and Social Expenditures*, Washington, D.C.: World Priorities 1999
- **Simeunović, D.:** *Nova nacionalna država*, u: Osnovi političkih nauka, Beograd, 1994
- **Smit, E.:** *Nacionalni identitet*, Izdavačka kuća "XX Vek", Beograd, 1998
- **Sekelj, L.:** *Three Patterns of elites Transformation in Eastern Europe*, www.spn.com
- **Stojić-Karanović E.:** *Susedne zemlje i raspad SFRJ*, Zbornik Postbipolarni svet i Jugoslavija, IMPP Beograd, 2000
- **Tadić, Lj.:** *Nauka o politici*, Beograd, 1996
- **Zygmunt, B.:** *Globalization*, Cambridge, Polity Press 1998
- **Vidojević, Z.:** *Društveni sukobi od klasnih do ratnih*, IDN, Beograd, 1993; *Kuda vodi globalizacija*, Beograd, 2006; **Ulc, O.:** *The Role of the Political Right in Post-Communist Czech-Slovakia*, 1993
- **Werbner, P., Modood, T.:** *"Difference", Cultural Racism and Anti-Racism*, Debating Cultural Hybridity: Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism, ur. London, Zed Books, 1997